

Кучеренко С. В. Крымско-татарская проблема: историографический аспект

Понятие «крымско-татарская проблема» включает в себя последствия депортации, реабилитацию, репатриацию, адаптацию и интеграцию крымских татар в украинское общество. Наличие этой проблемы в украинском обществе актуализирует научные исследования, связанные с изучением её истоков, эволюции, последствий и путей решения. Историография крымско-татарской проблемы отличается многообразием, разносторонностью, политематичностью. В статье представлен вариант, который содержит перечень коллективных исследований.

Ключевые слова: крымско-татарская проблема, крымско-татарская проблематика, проблемы крымско-татарского этноса.

Kucherenko S. V. The problem of the Crimean Tatars: historiographic aspect

The notions of the "Crimean Tatars problem" comprises consequences of deportation, rehabilitation, repatriation, adaptation and integration of the Crimean Tatars into the Ukrainian society. The historiography of the problem of the Crimean Tatars is varied, versatile, polytematic. In the article the variant in which the list of collective researches is presented.

Key words: problem of the Crimean Tatars, range of Crimean Tatars problems, problems of the Crimean Tatars ethnoses.

УДК 930.2(477+430)“1941/1944”

I. М. Спудка

НІМЕЦЬКА ОКУПАЦІЙНА ПОЛІТИКА У СОЦІОКУЛЬТУРНІЙ СФЕРІ НА ТЕРИТОРІЇ РЕЙХСКОМІСАРІАТУ "УКРАЇНА": ОГЛЯД АРХІВНИХ ДЖЕРЕЛ

Стаття присвячена аналізу архівних джерел, що містяться як у центральних, так і місцевих фондах архівів України. Аналіз архівних джерел пов'язаний з проблемою німецької окупаційної політики у соціокультурній сфері на території рейхскомісаріату "Україна". Автор класифікує архівні джерела за принципом їх походження – радянського та німецького.

Ключові слова: архівні джерела, окупаційна політика, соціокультурна сфера, рейхскомісаріат "Україна".

Друга світова війна впродовж десятиліть була і є одним з головних об'єктів наукових пошуків істориків усього світу. На сьогоднішній день існує значна кількість різних, іноді діаметрально протилежних підходів щодо трактування певних моментів цієї найтрагічнішої події ХХ століття, зокрема дослідження однієї з її складових – запровадження та функціонування нацистського режиму на території рейхскомісаріату "Україна" у такій важливій сфері суспільного життя, як соціокультурна.

Метою даної статті є висвітлення джерельної бази (архівні матеріали), окупаційної політики нацистів у соціокультурній сфері на території рейхскомісаріату "Україна".

Найважливіший й найбагатший масив архівних джерел склали документи з фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України). Загал архівних матеріалів можна поділити на дві підгрупи. До першої підгрупи належать документи радянського походження, в яких знаходимо відомості щодо нацистської окупаційної політики, настроїв мирного населення окупованих територій, звіти радянських партизан, підпільників, агентів НКВС та ін. У фондах ЦДАВО України до таких належить „Колекція документів з історії Великої Вітчизняної війни” (Ф.4620). Документи цієї підгрупи у ЦДАГО України зібрані у „Колекції документів з історії Комуністичної партії України” (Ф.57), матеріалах „Комісії з питань історії Великої Вітчизняної війни при АН УРСР” (Ф.166), документах фонду „Центрального Комітету Комуністичної партії (більшовиків) України” (Ф.1). Серед них є звіти розвідувальних органів, доповідні записки, огляди НКВС УРСР, інформаційні повідомлення, листи і звернення, які проливають світло на події в Україні у період окупації.

Друга підгрупа використаних архівних матеріалів – це матеріали німецького походження, що зберігаються в оригіналах, фотокопіях, перекладах з фотокопій. Серед фондів ЦДАВО України можна виділити: „Колекцію мікрофотокопій документів в німецько-фашистських адміністративних закладах, армійських групах та їх тилових охоронних підрозділів, що діяли на окупованій східній території” (Ф.КМФ-8), „Рейхскомісаріат України” (Ф.3206), „Штаб імперського керівника (рейхсляйтера) Розенберга для окупованих східних територій” (Ф.3676). У фондах ЦДАГО України документальні матеріали німецького походження зустрічаються серед документів Ф.1 (оп. 23), Ф.57 та Ф.166. Документація, що знаходиться у цих фондах, містить інформацію щодо внутрішнього устрою рейхсміністра у справах окупованих східних областей, а також і рейхскомісаріату „Україна”; діяльності різних за своїми функціями закладів та організацій (суспільних, культурних, освітніх), повідомлення окупаційних органів про політичне та економічне становище в Україні, оголошення і звернення окупаційних властей до населення, а також директиви, накази, розпорядження рейхсміністра А. Розенберга та інших нацистських посадовців, що стосуються не тільки економічної експлуатації окупованих територій, а й політики в соціальній та культурній

галузях. Зокрема, про існування суперечностей між А. Розенбергом та Е. Кохом щодо професійної та вищої освіти, свідчить їх внутрішнє листування протягом 1942-1943 рр. Міркування д-ра О. Бройтигама, викладені ним у листі до А. Розенберга, щодо необхідності відкриття вищої школи на окупованій території України є ще одним свідченням неоднотайності нацистської верхівки у цьому питанні [1, арк.7]. Певний інтерес викликають телеграми, розпорядження, інструкції та копії директив рейхскомісара України Е. Коха, листування між установами з широкого кола питань, донесення, оперативні зведення, звіти поліції та СД про становище на окупованих територіях. Особливу увагу привертають до себе документи стосовно діяльності видавництва і типографій на території України, про проведення пропагандистської роботи, зокрема, „Директиви щодо трактування українського питання у пресі та пропаганді від 22.04.1944 р.” [2, арк.58]. Вони свідчать про створення розгалуженої системи засобів масової інформації по всіх областях України з метою проведення ефективної пропагандистської роботи.

Накази, оголошення, розпорядження і постанови комендантів, звіти, листування відділів міських та районних управ пояснюють і допомагають зрозуміти ситуацію, що склалася на місцях, а також суттєво доповнюють матеріали центральних державних архівів. У Державному архіві Київської області зберігаються документи відносно діяльності різних організацій та установ окупованого німцями Києва, а також цінні відомості стосовно організації й функціонування Київської міської управи та 11 районних управ міста, створення української охоронної поліції, перейменування київських вулиць та головних проблем міського господарства періоду окупації, роботу підприємств, адміністративних та культурно-просвітницьких закладів, функціонування середніх шкіл та професійних технічних училищ, вищих навчальних закладів, загалом – про утвердження окупаційного „нового порядку” і реакцію на нього місцевого населення. Також тут відклалися окремі матеріали про український церковний рух та стосунки православних діячів з окупаційною адміністрацією. Фонди Київської міської управи (Ф.Р-2356), управління бургомистра м. Біла Церква Київської області (Ф.Р-2225), Української Академії наук (Ф.Р-2462), Таращанського гебітскомісаріату Київської області (Ф.Р-2198) містять важливу інформацію з даної проблематики. Особливий інтерес викликає фонд Музею-Архіву Переходової доби (МАПД) (Ф.Р-2412), в якому зберігається як внутрішня документація МАПД, так і документи щодо діяльності різних установ та організацій на окупованій території. Внутрішня документація МАПД дозволяє скласти уявлення про функціонування та особовий склад установи, зрозуміти специфіку умов та оцінити реальні здобутки у справі збору та збереження музейних експонатів, розгортання наукової роботи.

Документи фондів Державного архіву Дніпропетровської області (ДАДО): Української допоміжної управи м. Дніпропетровськ (Ф.Р-2276), Генерального комісаріату м. Дніпропетровськ (Ф.Р-2281), Гебітскомісаріату м. Кривий Ріг Дніпропетровської області (Ф.Р-2282), відділу соціального забезпечення Дніпропетровської міської управи (Ф.Р-2280), Дніпропетровського штадткомісаріату м. Дніпропетровськ (Ф.Р-2567), Дніпропетровської обласної управи м. Дніпропетровськ (Ф.Р-2443) та інших фондів є яскравим прикладом запровадження німецької окупаційної політики на місцях. Вміщені у них матеріали демонструють діяльність місцевих адміністрацій, розмежування функцій органів місцевого управління, сфери впливу та компетенції генералкомісарів, штадткомісарів, бургомістрів. Для з'ясування політики у соціокультурній сфері у нагоді стали звіти і розпорядження відділів освіти, культури та мистецтв, охорони здоров'я, соціального забезпечення. Наприклад, розпорядження „Про обов'язковість страхування робітників, що працювали на підприємствах” видане штадткомісаром м. Дніпропетровськ від 23 вересня 1942 р. [3, арк.28].

Подібними за своїм характером до документів фондів ДАДО є архівні матеріали, що зберігаються у Державному архіві Запорізької області (ДАЗО), а саме: фонди Запорізької міської управи (Ф.Р-1433), Штадткомісаріату м. Запоріжжя (Ф.Р-1435) та Архіву при Запорізькій міській управі (Ф.Р-1444).

Центром рейхскомісаріату „Україна” було м. Рівне. У Державному архіві Рівненської області (ДАРО) збереглися документи, що містяться у фондах Рівненської обласної управи (Ф.Р-67), Рівненської окружної управи (Ф.Р-70), Рівненського гебітскомісаріату (Ф.Р-22), Рівненської міської управи (Ф.Р-33). Через те, що більша частина загальних розпоряджень та наказів по рейхскомісаріату „Україна” була передана за радянських часів на зберігання до ЦДАВО України, у ДАРО представлена незначна кількість оригінальних за своїм змістом документів.

Таким чином, аналіз архівних джерел дозволяє стверджувати, що найбільш інформативними документами щодо реалізації окупаційної політики є щотижневі зведення німецьких охоронних дивізій, начальників СД, німецькі поліцейські звіти. Інформація щодо проведення соціокультурної політики на окупованій території зосереджена, перш за все, у розпорядженнях та наказах вищого керівництва, а також у звітах відділів охорони здоров'я, освіти, соціального забезпечення, культури та мистецтв при міських управах.

Джерела та література

1. Центральний державний архів вищих органів влади та України (далі – ЦДАВОУ). – Ф.КМФ-8. – Оп.1. – Спр.81.
2. ЦДАВОУ. – Ф.КМФ-8. – Оп.1. – Спр.12.
3. Державний архів Дніпропетровської області (далі ДАДО). – Ф.Р-2276. – Оп.1. – Спр.181.

Спудка И. Н. Немецкая оккупационная политика в социокультурной сфере на территории рейхскомиссариата «Украина»: обзор архивных источников

Данная статья посвящена анализу архивных источников, которые хранятся как в центральных, так и в местных архивах Украины. Анализ архивных источников связан с проблемой немецкой оккупационной политикой в социокультурной сфере на территории рейхскомиссариата «Украина». Автор классифицирует архивные источники по принципу их происхождения: советские и немецкие.

Ключевые слова: архивные источники, оккупационная политика, социокультурная сфера, рейхскомиссариат «Украина».

Spudka I. M. Nazi occupation policy in socio-cultural sphere on the territory of the Reichkommissariat "Ukraine": the outlook of the archive sources

This article is about the analysis of archive documents from central and local archive fonds of Ukraine. The analysis of archive documents is connected with the problem of nazi occupation policy in the cultural sphere on the territory of the Reichkommissariat "Ukraine". The author classifies archive documents on the principle of their origin: Soviet or Germany.

Key words: archive documents, occupation policy, cultural sphere, Reichkommissariat "Ukraine".

УДК 94(4)“1902/1990”

В. В. Сокирська

**ЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОНТЕКСТ КРАЄЗНАВЧИХ СТУДІЙ
ГРИГОРІЯ ЮХИМОВИЧА ХРАБАНА**

Проаналізовано наукові розвідки Г.Ю. Храбана в контексті впливів народів, що населяли терени Європи в різні епохи, на історію України. Доведено, що Г.Ю. Храбан, будучи високопрофесійним дослідником, вивчав історію України загалом та історію Уманщини зокрема як невід'ємну складову загальноєвропейського та світового історичного процесу.

Ключові слова: Європа, загальноєвропейський історичний процес, історія України, Г.Ю. Храбан.

Україна – європейська держава. У законодавстві Європейського Союзу зберігається положення про те, що кожна європейська країна за виконання політичних, економічних та юридичних умов (Копенгагенських критеріїв) може претендувати на членство в ЄС. Питання спільності європейської ідентичності (спільна історія, спільні цінності) для України ніколи не були виключенням. Показово, що позначення «Європа» дедалі частіше вживається як синонім до розширення ЄС.

Україні потрібно не проситися в Європу і в Євросоюз, а створити в своїй країні такі умови, щоб для Євросоюзу було за честь бачити в своїх рядах і Україну. Чомусь так повелося, що ми відкидаємо свої здобутки, позитивні напрацювання і починаємо запозичувати чуже, генетично не прийнятне. Хоча самі живемо на землі, яка має глибокі історичні коріння, яка мала давні цивілізації, традиції і дозволяємо часом чужинцям паплюжити наше минуле, миримось з тими, хто доводить нашу неповноцінність чи неспроможність. Мабуть мав підстави великий Т.Г. Шевченко повчати і сучасників, і прийдешні покоління: «...Чужого научайтесь і свого не цурайтесь!..».

Слідуючи заповіту Кобзаря наш земляк, відомий краєзнавець, історик, визнаний не своїми земляками і співвітчизниками, а іноземними вченими, доводив, що ми повинні пишатися тим, що маємо давню історію, яка сягає глибини тисячоліть, що з нашими предками мали за честь спілкуватися різні народи і коли ми розтринькали свою державність, то ті ж самі дорогі сусіди так само вважали за честь прихопити якомога більше території України, називаючи свою місію «цивілізаторською».

Григорій Юхимович Храбан (1902-1990) залишив у житті Умані, Черкаської області, всієї України помітний слід, як глибоко ерудований, доскіпливий вчений-аналітик історії України. Людина без вчених звань і наукових ступенів Григорій Юхимович вирізнявся глибоко науковим підходом до вивчення історії. Г.Ю. Храбан народився у с. Великий Молодьків, Піщівської волості Новоград-Волинського повіту Волинської губернії (тепер Житомирська область). У гімназичні роки був активним членом товариства «Просвіта». Самостійну роботу розпочав як вчитель німецької мови, а згодом працював завідувачим у сільських школах. Роботу поєднував з навчанням [1, арк.29-33].

У 1931 році Григорій Юхимович заочно закінчив курс Київського інституту соціального виховання (тепер Київський педагогічний університет ім. М. Драгоманова). У 1934 році Григорія Юхимовича, за пропозицією Київського обкому партії, було призначено директором Уманського педагогічного технікуму [1, арк.42-45].

Але в 1938 р. Г.Ю. Храбана було заарештовано органами НКВС. Чотирнадцять років покарання Григорій Юхимович відбував в Усольязі на території сучасної Пермської області (Росія) та на лісопункті Єнісейського ліспромгоспу за «участь у контрреволюційній буржуазно-націоналістичній організації»[2, арк.9,57,157].

Лише в 1956 р. Г.Ю. Храбан повернувся до Умані, де був призначений директором Уманського краєзнавчого музею. Дослідницька діяльність історика була різноманітною. З дозволу інституту археології